

УДК 336.744:[336.71:004.738.5](477):341(4-6ЄС)(045)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.15>

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ КРИПТОАКТИВІВ УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНИЙ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Воєводіна Г.І.,

аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Національного авіаційного університету

ORCID: 0009-0001-2656-3237

e-mail: anna.v@manimama.eu

Воєводіна Г.І. Гармонізація правового регулювання ринку криптоактивів України з правом ЄС: понятійно-категорійний та класифікаційний аспект.

Стаття присвячена дослідженню проблеми гармонізації українського законодавства у сфері регулювання ринку криптоактивів у контексті імплементації положень нового європейського Регламенту 2023/1114 від 31 травня 2023 року. З огляду на набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, завдання з уніфікації правових підходів до визначення та класифікації цифрових активів набувають актуальності.

У статті здійснено порівняльний аналіз еволюції понятійно-категорійного апарату в Європейському Союзі, на прикладі положень Директиви 2018/843, яка здебільшого фокусується на боротьбі з відмиванням грошей, та Регламенту 2023/1114, та досліджено перехід від терміну “віртуальної валюти” до системного, розширеного та функціонально орієнтованого поняття “криптоактиву”, що включає як цифрову цінність, так і цифрові права.

Окрема увага приділяється також аналізу українського законодавства та останніх законодавчих ініціатив, зокрема Закону України “Про віртуальні активи” № 2074-IX та законопроектів № 10225 та № 10225-1. В розрізі цих документів здійснено детальне порівняння використаних дефініцій “віртуального активу” та розкрито спроби поступової адаптації українського понятійного апарату до європейських стандартів, у тому числі шляхом посилення на технологічний критерій (використання технології розподіленого реєстру) та розширення функціонального змісту активів.

Встановлено розбіжності між українським і європейським підходами як у базовій термінології, так і в системі класифікації криптоактивів. Проведено порівняння класифікаційних моделей: базової тривірневої структури, закріпленої в Регламенті 2023/1114, яка включає токени, прив’язані до активів, токени електронних грошей та інші токени, та варіантів, запропонованих в українських законопроектах, де здійснено спробу адаптації європейських категорій до національної специфіки.

Аналізуються спроби прямої рецепції класифікаційної моделі Регламенту 2023/1114 до української правової системи та виклики, пов’язані з адаптацією окремих категорій криптоактивів із урахуванням існуючого правового режиму України. Висловлено пропозиції щодо доцільності перегляду термінології та подальшої роботи над розробкою власної національної класифікації криптоактивів у межах гармонізації із законодавством Європейського Союзу.

Ключові слова: криптоактив, віртуальний актив, гармонізація, MiCA, правове регулювання, Європейський Союз, 5AMLD, правовий режим.

Voievodina G.I. Harmonization of the legal regulation of the crypto-asset market in Ukraine with EU law: conceptual, categorical, and classification aspects.

The article is devoted to the study of the problem of harmonization of Ukrainian legislation in the field of crypto-asset market regulation in the context of the implementation of the provisions of the new European Regulation 2023/1114 of May 31, 2023. Given Ukraine’s status as a candidate for membership in the European Union, the task of unifying legal approaches to the definition and classification of digital assets is becoming increasingly relevant.

The article provides a comparative analysis of the evolution of the conceptual and categorical apparatus in the European Union, using the provisions of Directive 2018/843, which focuses mainly on combating money laundering, and Regulation 2023/1114, and examines the transition from the term “virtual currency” to the systematic, expanded, and functionally oriented concept of “crypto-asset,” which includes both digital value and digital rights.

Particular attention is also paid to the analysis of Ukrainian legislation and recent legislative initiatives, in particular the Law of Ukraine “On Virtual Assets” No. 2074-IX and draft laws No. 10225 and No. 10225-1. In the context of these documents, a detailed comparison of the definitions of “virtual asset” used is carried out and attempts to gradually adapt the Ukrainian conceptual framework to European standards are revealed, including by referring to the technological criterion (use of distributed ledger technology) and expanding the functional content of assets.

Discrepancies between the Ukrainian and European approaches have been identified in both the basic terminology and the classification system for crypto-assets. A comparison of classification models has been carried out: the basic three-level structure enshrined in Regulation 2023/1114, which includes asset-referenced tokens, electronic money tokens, and other tokens, and the options proposed in Ukrainian draft laws, which attempt to adapt European categories to national specifics.

Attempts to directly transpose the classification model of Regulation 2023/1114 into the Ukrainian legal system and the challenges associated with adapting certain categories of crypto-assets, taking into account the existing legal regime in Ukraine, are analyzed. Proposals are made on the advisability of revising the terminology and further work on the development of a national classification of crypto assets in line with European Union legislation.

Key words: crypto-asset, virtual asset, harmonization, MiCA, legal regulation, European Union, 5AMLD, legal regime.

Постановка проблеми. Після обрання Україною курсу євроінтеграції та набуття нею статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, перед державою постала необхідність приведення національного законодавства у відповідність до європейських норм, зокрема і у сфері криптоактивів. У той же час, відповідний понятійно-категорійний апарат перебуває наразі на стадії активного формування, а існуючі в правовому полі дефініції та терміни мають суттєві розбіжності з тими, що закріплені на рівні Союзу. Через це ускладнюється процес інтеграції українського ринку цифрових активів до єдиного європейського простору фінансових послуг та виникають бар'єри для взаємного визнання правових режимів. У зв'язку з цим актуалізується дослідження шляхів оновлення існуючого понятійно-категорійного апарату, визначення наявних на сьогодні суперечностей і розбіжностей та пошук оптимальних рішень для гармонізації з європейськими нормами.

Дослідження має на меті аналіз еволюції понятійно-категорійного апарату у сфері криптоактивів в українському законодавстві на прикладі прийнятих норм та останніх законодавчих пропозицій, з урахуванням контексту гармонізації з правовими стандартами Європейського Союзу. Для цього було проведено порівняння основних дефініцій і класифікацій, із метою виявлення розбіжностей та формулювання пропозицій щодо подальшої уніфікації термінології.

Стан опрацювання проблематики. Проблема правового регулювання криптоактивів та гармонізації цього регулювання з існуючими європейськими нормами є відносно новою сферою дослідження в національній науці. У працях вітчизняних дослідників, таких як В.Я. Новицький, В.М. Фица, К.Г. Некіт, А.А. Кудь, С.О. Грицай, С.В. Цукан, В.І. Нагнибіда та інших, здійснюється аналіз загальних підходів до визначення природи криптоактивів, їх правових ознак, можливості закріплення як об'єктів цивільних прав та місця в існуючій правовій системі. Водночас, системні комплексні дослідження, присвячені проблемі гармонізації понятійно-категорійного апарату українського законодавства у світлі положень європейських норм, залишаються обмеженими. Існуючі наукові доробки зосереджуються здебільшого на загальній характеристиці віртуальних активів, окремих питаннях правового статусу та процесу ліцензування учасників ринку, у той час як проблематика уніфікації понять та класифікації лише починає формуватися та обговорюватися.

Виклад основного матеріалу. Триваючий процес євроінтеграції України, зокрема набуття нею статусу країни-кандидата на членство в Європейському Союзі (далі – ЄС), що відбулося в 2022 році, актуалізував питання глибокої гармонізації національного законодавства із правом ЄС у різних сферах. Новим і водночас одним із найбільш динамічних напрямів є регулювання ринку

криптоактивів, що в ЄС набуло свого закріплення в 2023 році завдяки Регламенту про регулювання ринків криптоактивів (Markets in Crypto-Assets) (ЄС) 2023/1114 [1], більш відомого як МіСА.

Для забезпечення відповідності української правової системи європейському законодавству у сфері криптоактивів необхідно не лише імплементувати норми МіСА, але й здійснити ґрунтовну гармонізацію наявного понятійно-категорійного апарату. Наразі в Україні дефініція криптоактивів, їх класифікація, види послуг із ними та суб'єктний склад учасників відповідного ринку залишається на стадії становлення й може значно відрізнитися від європейського підходу. Тож гармонізація є необхідним кроком не тільки для виконання зобов'язань України в контексті інтеграції в ЄС, але й для об'єднання ринків та залучення європейських інвесторів і постачальників послуг.

Поступова еволюція понятійного апарату у сфері віртуальних активів разом із розвитком правового регулювання відбувається і в самому Європейському Союзі. Згідно зі статтею 3 Регламенту МіСА, – найбільш нового та актуального документу у цій сфері – криптоактив визначається як цифрове представлення цінності або права, що можна передавати й зберігати в електронному вигляді за допомогою технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології. Таке визначення є продовженням попереднього підходу в європейському праві, який було відображено в Директиві (ЄС) 2018/843 від 30 травня 2018 року, більш відомій як 5AMLD [2]. У цьому документі закріплювалося, що віртуальними валютами є цифрове представлення вартості, що не випускається та не гарантується центральним банком або державним органом, не обов'язково прив'язане до законно встановленої валюти та не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну та може бути передане, збережене та обміняне в електронному вигляді. Таким чином, із плином часу предмет охоплення було розширено й у визначенні європейські законодавці поступово відійшли від акценту на функції криптоактивів як засобу обміну, визнали їх майнову цінність та ввели певний технічний критерій, а саме використання технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології. Еволюція визначення криптоактивів, яка прослідковується на прикладі 5AMLD та МіСА відображає те, як регулятор змістив фокус із вузьких питань фінансового моніторингу до побудови комплексної системи регулювання відповідного ринку.

При порівнянні української дефініції криптоактивів із європейською насамперед слід звернутися до прийнятого в Україні Закону “Про віртуальні активи” № 2074-IX [3], який мав набутти чинності після внесення змін до податкового законодавства, однак цього так і не сталося. У цьому документі було використано актуальний на час прийняття (17 лютого 2022 року) термін “віртуальні активи”, які визначаються як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість і виражене сукупністю даних в електронній формі. Коментуючи це визначення, деякі з науковців зауважують, що легалізація віртуальних активів через норми цивільного права є помилковою, містить ряд недоліків, унеможливорює розуміння змісту самого поняття та належного його правового врегулювання [4, с. 363]. Крім цього, слід зазначити, що на сьогодні це визначення є не тільки застарілим, але й таким, що не відповідає чинним нормам українського законодавства, адже в 2023 році завдяки Закону України “Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав” № 3320-IX було введено поняття цифрової речі, яким охоплюються в тому числі віртуальні активи. Тобто виникає суперечність: у законі № 2074-IX віртуальні активи визначаються як нематеріальне благо, а в сучасній редакції Цивільного Кодексу як цифрова річ [5].

З метою оновлення прийнятого Закону “Про віртуальні активи” в 2023 році було подано законопроект “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні” № 10225 [6]. Як зазначають автори проекту у пояснювальній записці [7], він має на меті сприяти розвитку та впровадженню ринку віртуальних активів в Україні та його наближенню до правил ринку за МіСА. Тут дефініцію віртуальних активів було винесено в окрему статтю та викладено наступним чином: цифрова річ, що може передаватися та зберігатися в електронному вигляді з використанням технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології. Окрім цього вказано, що віртуальний актив, залежно від умов емісії, може посвідчувати майнові права, зокрема, право вимоги на інші об'єкти цивільних прав або зобов'язання емітента віртуального активу. Тут можна прослідкувати введення низки концептуальних уточнень, а саме:

1. Введено ознаку передачі та зберігання в електронній формі, що прямо кореспондує з положеннями МіСА.

2. Усунено проблему відсутності технологічного підґрунтя завдяки вказівці на технологію розподіленого реєстру або іншої подібної технології, тобто додано технічний критерій.

3. Прямо віднесено віртуальні активи до цифрової речі, що усуває розбіжності з оновленим цивільним законодавством.

Незважаючи на те, що визначення створено з урахуванням положень MiCA, воно не прямо їх відтворює, а зберігає власну специфіку, насамперед завдяки використанню конструкції “цифрової речі”, що демонструє прагнення гармонізувати європейські норми з уже існуючими концепціями національної правової системи. Однак доволі суперечливим видається положення про те, що до віртуальних активів мають застосовуватися положення Цивільного кодексу України про рухомі речі, що створює певну колізію, зважаючи на те, що в цьому ж законопроекті вказано на належність цих активів до цифрових речей.

Майже одразу до Верховної Ради було подано й альтернативний законопроект “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні” № 10225-1, що так само ставить за мету оновлення існуючого закону № 2074-IX у відповідності до положень MiCA та результатів розвитку цієї сфери в Україні. Віртуальний актив тут визначається як різновид цифрової речі, що є об’єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Авторами зазначається, що існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Крім того, віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об’єкти цивільних прав. Таким чином, нове визначення хоч і суттєво перетинається із попереднім, однак не повністю його відтворює, маючи ряд суттєвих змін. Зокрема, автори відмовились від фіксації залежності віртуальних активів від технології розподіленого реєстру, а натомість ввели більш абстрактне поняття “система забезпечення обороту віртуальних активів”. Також у визначенні прямо вказується на те, що віртуальні активи мають вартість, що підтверджує їх майнову природу та більш чітко окреслює економічні характеристики.

Однією із помітних розбіжностей в українському та європейському підходах є вживання різної термінології: якщо MiCA оперує поняттям криптоактивів, то українське законодавство, як прийняте, так і подане в якості проекту, застосовує термін віртуальні активи. Термін “віртуальні активи” походить із більш ранньої міжнародної практики, зокрема оновлених Рекомендацій FATF від 2018 року [8], які були орієнтовані переважно на протидію відмиванню грошей та розглядали такі активи насамперед як засіб збереження вартості або платежу поза традиційною фінансовою системою. Ця розбіжність створює певний концептуальний розрив та ускладнює пряме перенесення норм MiCA при адаптації законодавства й уніфікацію на рівні договірної та судової практики. У зв’язку з цим, доцільним виглядає перегляд базової термінології, яка наразі використовується в українському правовому полі, з метою імплементації європейського поняття криптоактиву, адже воно більш повно та системно відображає природу таких активів.

Окрім нового понятійного апарату, завдяки MiCA на рівні ЄС було запроваджено системну класифікацію криптоактивів із їх розмежуванням на такі категорії:

1. Токени, прив’язані до активів (Asset-Referenced Tokens, ART), тобто ті криптоактиви, що мають на меті підтримувати стабільну вартість шляхом прив’язки до іншої вартості або права, або їх комбінації, включаючи одну або декілька офіційних валют.

2. Токени електронних грошей (Electronic Money Tokens, EMT), тобто криптоактиви, які мають на меті підтримувати стабільну вартість шляхом прив’язки до вартості однієї офіційної валюти.

3. Інші токени (other tokens), тобто ті криптоактиви, що не класифікуються як токени, прив’язані до активів, або токени електронних грошей, але водночас є об’єктом регулювання MiCA. До цієї категорії, серед інших, входять і службові (утилітарні) токени, що призначені виключно для надання доступу до товарів або послуг, які надаються їх емітентом.

Кожна з цих категорій підпорядковується окремим групам регуляторних вимог, зокрема щодо порядку емісії. У той же час, поза межами регулювання MiCA залишаються секьюриті токени, що класифікуються як фінансові інструменти та підпадають під існуючі фінансові норми ЄС, насамперед Директиви 2014/65/ЄС про ринки фінансових інструментів від 15 травня 2014 року, відомої як MiFID II, а також невзаємозамінні токени (NFT).

У контексті гармонізації українського законодавства із європейським, запровадження аналогічної системи класифікації криптоактивів є обов’язковим кроком, адже недостатньо буде лише

імплементувати загальні визначення без уточнення конкретних категорій, до яких застосовуються різні вимоги та стандарти. Тому гармонізація має стосуватися не лише базової термінології, але й класифікаційної структури як її невід'ємної складової, що усуне ризик розбіжностей у застосуванні права.

Що стосується класифікації в українському законодавстві, законом № 2074-IX віртуальні активи поділяються на забезпечені (посвідчують майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав) та незабезпечені (не посвідчують майнових прав). Законодавці зазначають, що під забезпеченням у цьому контексті слід розуміти посвідчення віртуальним активом майнових прав – підтвердження права власника віртуального активу вимагати об'єкт забезпечення (інший об'єкт цивільного права). В.І. Нагнибіда зазначає, що такий концепт може не завжди відповідати правовій природі віртуального активу, із якого можна вилучити майно або майнові права, але не у вказаній законом формі [9, с. 47].

Більш новий проект № 10225 пропонує схожу, але не аналогічну класифікацію:

1. Токени електронних грошей, що мають на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості виключно однієї офіційної валюти.

2. Токени з прив'язкою до активів, які не є токенами електронних грошей та мають на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості будь-якого іншого об'єкта цивільних прав або права інший об'єкт цивільних прав, чи їхнього поєднання, у тому числі поєднання з однією або декількома офіційними валютами чи поєднання декількох офіційних валют.

3. Сервісні токени (asset-referenced utility tokens), що призначені виключно для надання права вимагати передачі майна або надання послуги, що постачається емітентом такого токена, відповідно до умов його емісії.

4. Віртуальні токени, визначені індивідуальними ознаками (nonfungible tokens, NFT), які є неподільними, визначеними індивідуальними ознаками у вигляді унікального, незамінного цифрового контенту, що можуть передаватися та зберігатися з використанням технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології та які можуть містити цифрове відображення об'єктів інтелектуальної власності або посилання на нього.

Така класифікація продемонструвала спробу українських законотворців більш широко та всеосяжно охопити питання регулювання віртуальних активів в Україні, однак така спроба видалася невдалою. У своєму висновку до законопроекту [10], Комітет із питань цифрової трансформації зауважив, що токени, визначені індивідуальними ознаками, не є по своїй суті самостійним різновидом віртуальних активів, а лише технічним різновидом форми існування віртуального активу, і дефініція цього поняття в документі викладена переобтяжено. Крім того, Комітет наголосив, що не можна переносити класифікацію з МіСА в українське законодавство без змін, не враховуючи при цьому правові реалії України. Зокрема, токени електронних грошей у законопроекті визначаються так само, як і в Регламенті МіСА, тобто як такі віртуальні активи, що мають на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості виключно однієї офіційної валюти. Водночас, творцями законопроекту не було враховано, що в європейському законодавстві ці токени виокремлено в окрему категорію, оскільки передбачається їх подальше використання як засобу платежу, у той час як в Україні існує обмеження вільного використання іноземних валют як засобу платежу.

А ось класифікація, викладена в альтернативному законопроекті № 10225-1, за визнанням того ж Комітету, є більш вдалою, чіткою, повною, змістовно-логічною та передбачає поділ на наступні категорії:

1. Токени електронних грошей, які пов'язуються виключно з вартістю гривні та є законним засобом платежу в Україні, обіг якого регулюється Національним Банком.

2. Токени, пов'язані з активами, що пов'язані з вартістю будь-яких інших активів, окрім гривні та інших віртуальних активів.

3. Службові токени, вартість яких пов'язана з вартістю будь-яких активів, які не є віртуальними активами, або групою активів, незалежно від їх кількості та виду та в будь-яких комбінаціях (окрім української гривні) та які є зобов'язанням емітента фактично передати відповідні базові активи володільцю цих токенів на попередньо встановлених умовах.

4. Некласифіковані віртуальні активи, якими виступають будь-які інші віртуальні активи, що не підпадають під жодну з вищезазначених категорій.

Таким чином авторами було здійснено не бездумну рецепцію положень МіСА, а їх пристосування із урахуванням реалій українського правового поля. Тим не менше, і ця класифікація викли-

кає ряд питань, зокрема в частині tokenів електронних грошей. Пов'язуючи їх лише з гривнею, автори законопроекту задовільними вимоги українського законодавства, згідно з якими гривня є єдиним платіжним засобом в Україні, та взяли до уваги зауваження, на які вказував Комітет з питань цифрової трансформації. Водночас виникає питання про класифікацію вже існуючих віртуальних активів, таких як USDT та USDC, що прив'язані до долару США та в MiCA відносяться саме до tokenів електронних грошей.

Висновки. Аналіз наявних законодавчих норм та ініціатив свідчить про те, що підходи до визначення природи криптоактивів поступово розвиваються та еволюціонують, і якщо на початкових етапах акцент робився здебільшого на загальних ознаках нематеріальності та вартості таких активів, то подальші проекти наближують понятійний апарат до європейських конструкцій. Водночас, зберігається суттєва розбіжність у базовій термінології, адже українські законотворці продовжують використовувати поняття “віртуальний актив” замість закріпленого на рівні ЄС “криптоактив”, що створює окремі концептуальні відмінності, що потребуватимуть врегулювання в межах загальної стратегії гармонізації. Існують і окремі проблеми щодо адаптації класифікаційних моделей, які зумовлюються особливостями валютного законодавства України та специфікою цивільно-правової системи. З огляду на це, доцільним є перегляд існуючої національної термінології та формування власної, адаптованої до особливостей національних законів моделі класифікації криптоактивів, яка при цьому буде гармонізована з європейськими стандартами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023R1114> (дата звернення 11.06.2025).
2. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU (Text with EEA relevance). 30 May, 2018. Офіційний сайт “European Union”. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L0843> (дата звернення 11.06.2025).
3. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 No 2074-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення 11.06.2025).
4. Іваненко Д., Деревянко Б., Роженко О. Правове забезпечення обігу віртуальних активів та функціонування ринку криптовалют: досвід Європейського Союзу. *Збірник наукових праць “приватне право і підприємництво”*. 2025. Вип. № 25. С. 355–366.
5. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 р. № 3320-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 90. Ст. 344. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n6> (дата звернення 11.06.2025).
6. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні: Проект Закону України від 07.11.2023 р. № 10225 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2061102> (дата звернення 11.06.2025).
7. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні № 10225 від 07.11.2023: пояснювальна записка до проекту Закону України від 07.11.2023 № 10225 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/9b563308-8af8-4d08-b43d-08c2b735acfd> (дата звернення 11.06.2025).
8. Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Офіційний сайт “FATF”, Paris. 2021. 109 p. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/guidance/Updated-Guidance-VA-VASP.pdf> (дата звернення 11.06.2025).
9. Нагнибіда В.І. Реалізація положень законодавства про віртуальні активи у світлі політики діджиталізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. Вип. № 5. С. 45–52.

10. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні: Висновок комітету з питань цифрової трансформації від 07.11.2023 № 10225 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2132437> (дата звернення 11.06.2025).